

MAGDALENA LEŚNIAK

RODZINA PATCHWORKOWA JAKO SYSTEM – EGZEMPLIFIKACJA PROBLEMU

Rodzina jest pierwotnym i najważniejszym środowiskiem życia i rozwoju człowieka. To w niej odbywa się proces socjalizacji, przekaz wartości, zasad i norm moralnych. W związku ze złożonością i wielością podejmowanych w rodzinie interakcji, specyfiką pełnionych w niej ról i charakterem więzi łączących poszczególnych członków rodzina jest uznawana za fundamentalną instytucję wychowania i rozwoju jednostki.

Jednym z typów złożonych systemów rodzinnych są rodziny patchworkowe. W literaturze z zakresu pedagogiki, psychologii i socjologii występuje mnogość określeń, które obrazują specyfikę rodzin patchworkowych, i są to m.in. „wielorodzina”, „rodzina zrekonstruowana” czy „rodzina diasporowa” (m.in. Sikorska, 2009; Szlendak, 2011; Kwak, 2005; Kawula, 2006). Rodziny takie powstają w sytuacji, gdy „przynajmniej jeden z małżonków wprowadza do nowego związku małżeńskiego dziecko (lub dzieci) z poprzedniego układu” (Kwak, 2005, s. 86–87). Tomasz Szlendak na określenie rodziny zrekonstruowanej używa terminu „patchwork rodzinny” i podaje następującą definicję: „rodzina rekonstruowana po rozwodach lub rozwodzie, oparta na małżeństwie ponownym, składająca się z rozwodników ponownie ożenionych, ich dzieci z poprzednich związków oraz ich wspólnych dzieci; dzieci muszą tutaj samodzielnie określić relacje krewniacze” (2011, s. 505). Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmuję następującą definicję rodziny patchworkowej: rodzina patchworkowa to rodzina oparta na ponownym małżeństwie kobiety i mężczyzny. Rozpad poprzedniej rodziny mógł nastąpić w wyniku rozwodu lub

Mgr MAGDALENA LEŚNIAK – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Rodziny; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: [magdalena.lesniak@kul.pl](mailto:magdalenalesniak@kul.pl); ORCID: 0000-0002-0841-4860.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

śmierci jednego z małżonków. W tak powstałej rodzinie wychowują się dzieci z poprzednich związków kobiety i/lub mężczyzny, a także (choć nie jest to warunek konieczny) dzieci wspólne.

Specyfika funkcjonowania rodziny jako całości skłania do potraktowania jej jako systemu wzajemnych powiązań, oddziaływań i relacji. Ujęcie takie ma szczególne znaczenie w odniesieniu do rodzin patchworkowych, dlatego też celem niniejszego artykułu jest ukazanie funkcjonowania rodzin patchworkowych właśnie jako systemu. W artykule odwołano się więc do ogólnej teorii systemów i w tym ujęciu przedstawiono zagadnienia związane z funkcjonowaniem tego typu rodzin. Zaprezentowano częściowe wyniki badań, które przeprowadzono w strategii jakościowej, a na podstawie danych publikowanych na forum internetowym dokonano analizy narracji kobiet pełniących rolę macochy. Na potrzeby niniejszej pracy wybrano jeden przypadek i starano się odpowiedzieć na pytania dotyczące tego, jakie są doświadczenia kobiety pełniącej rolę macochy w rodzinie patchworkowej, jak wyglądają relacje w tej rodzinie, a w konsekwencji, jak wyglądają aspekty związane z całościowością systemu rodzin patchworkowych, podsystemami, granicami i homeostazą w badanym przypadku, czyli jak funkcjonuje rodzina patchworkowa jako system?

1. RODZINA PATCHWORKOWA JAKO SYSTEM

Należy zauważyć, że na przestrzeni lat zmieniły się sposoby analizowania życia rodzinnego. Na rodzinę zaczęto patrzeć nie tylko jak na środowisko wychowawcze, w którym główny wpływ na rozwój dzieci mają rodzice, ale także jak na system. Zdaniem Marii Braun-Gałkowskiej „podejście do rodziny charakteryzuje się nie tylko analizą wzajemnych interakcji poszczególnych członków rodziny, ale ujmowaniem człowieka jako uczestnika grupy rodzinnej, przy czym rodzina traktowana jest jako struktura czy też system wzajemnych interakcji” (1992, s. 9). Z takim podejściem wiąże się analizowanie systemu rodziny jako całości, a więc pod uwagę bierze się wszystkie relacje i zależności wszystkich osób od pozostałych członków systemu (np. zależność matki od dziecka, męża, rodziców itd.).

Przyjmując rozumienie rodziny jako systemu rodzinnego, warto podkreślić, że rodzina jest złożoną strukturą składającą się ze wzajemnie od siebie zależnych osób. Dzielą one historię, przeżywają jakiś stopień emocjonalnej więzi i wprowadzają strategie potrzebne indywidualnym członkom i grupie jako całości (Rostowski, 2003). W perspektywie tej istotne jest traktowanie rodziny w kategoriach złożonej struktury. Sytuacja, w której następuje zmiana warunków zewnętrznych lub wewnętrznych systemu (np. rozwód, powtórne małżeństwo), powoduje zmiany

w funkcjonowaniu całej rodziny i wszystkich jej członków. Zgodnie z powyższym cechą charakterystyczną jest obecność wzajemnych relacji (bezpośrednich i pośrednich) między wszystkimi członkami rodziny. Oznacza to, że relacje, np. pomiędzy żoną a mężem, oddziałują nie tylko na nich samych, ale także na dzieci należące do tej rodziny i na pozostałych jej członków.

Takie podejście do rodziny, ujmowanej jako system, wywodzi się z założeń ogólnej teorii systemów (dalej: OTS), której twórcą jest Ludwig von Bertalanffy (1984). Założenia tej teorii rozwijali między innymi: Russell Ackoff, A.D. Hall i Richard Fagen (Radochoński, 1984). Hall i Fagen zdefiniowali system jako „zbiór przedmiotów wraz ze stosunkami zachodzącymi pomiędzy nimi oraz pomiędzy ich atrybutami. Przedmioty są składowymi częściami systemu, atrybuty są własnościami przedmiotów, zaś stosunki łączą system w jedną całość” (Radochoński, 1984, s. 27). Podejście to zastosowali w badaniach nad rodziną między innymi Salvador Minuchin i Murray Bowen (Braun-Gałkowska, 1992). Teoria i praktyka potwierdza użyteczność systemowego rozumienia rodziny w diagnozie, profilaktyce i terapii (Radochoński, 1984; Braun-Gałkowska, 1992; de Barbaro, 1994; Józefik, 2003; Opozda, 2012; Janicka i Liberska, 2014).

Do najważniejszych pojęć związanych z OTS należy zaliczyć:

- całościowość,
- podsystemy,
- granice systemu,
- homeostazę.

System jest całością, co oznacza, że jest on „czymś więcej niż sumą części” (Braun-Gałkowska, 1992, s. 14). Jak pisze Radochoński

Systemu nie można rozpatrywać jako przypadkowego zbioru poszczególnych komponentów, lecz jako określoną ich organizację, w której zachowanie każdego komponentu wpływa na inne i jest zależne od innych. W OTS zakłada się, że całość jest czymś więcej niż sumą elementów wchodzących w jego skład (1984, s. 28).

W rodzinach patchworkowych następuje zmiana i poszerzenie systemu. Organizacja poszczególnych komponentów staje się trudniejsza, a poprzez rozbudowanie sieci zależności wzrasta także wpływ obecnych i nowych członków na wszystkie osoby i relacje wewnątrz systemu. Rodzina funkcjonuje jako całość, dlatego powiększenie jej o jednego członka zmienia układ całego systemu i wpływa na pozostałych. Braun-Gałkowska twierdzi, że „Podobnie dzieje się po odejściu z rodziny jednej osoby, której brak oddziałuje na pozostałych. Na przykład, ojciec wpływa na dziecko przez swoją obecność w rodzinie, ale również przez nieobecność” (1992, s. 15). W rodzinie patchworkowej sytuacja wydaje się jeszcze bardziej skomplikowana,

ponieważ co najmniej dwa razy zmienia się w niej skład członków. Pierwszy raz, gdy następuje rozpad rodziny i dzieci pozostają w gospodarstwie domowym z jednym rodzicem, a drugi raz – gdy do rodziny dołącza jeden lub więcej członków (np. ojczym, macocha z własnymi dziećmi).

W związku z powyższym istotnym zagadnieniem dotyczącym rodzin w ujęciu systemowym są podsystemy, czyli mniejsze części całości rodziny/systemu. Podsystemem może być zarówno diada czy triada, ale także konkretny członek rodziny. Mogą one być tworzone według pewnych kryteriów, np. ze względu na płeć, wiek czy pełnioną rolę. Warto podkreślić, że wszystko to, co dzieje się w danym podsystemie, oddziałuje nie tylko na jego członków, ale również na inne osoby należące do systemu i na interakcje w pozostałych podsystemach (Stepulak, 2007, s. 93–118). Jeśli np. w rodzinie jeden z jej członków zachoruje czy straci pracę, to zmienia się wtedy cały system rodzinny. Wszelkie zachowania i reakcje jednego członka wpływają na pozostałych, a w rezultacie na każdy z podsystemów i system jako całość. Ma to szczególne znaczenie w rodzinach patchworkowych, utworzonych z odrębnych podsystemów rodzinnych, które w wyniku różnych sytuacji (np. śmierć jednego z małżonków czy rozwód) zostały przerwane (Sagan, 2021). Specyfiką rodzin patchworkowych jest więc poszerzenie systemu o nowych członków i scalenie w całość dwu różnych rodzin.

Przyjmując perspektywę systemową rozumienia rodziny, należy zasygnalizować problem granic systemu i lojalności rodzinnej. Zagadnienia te pozwalają szerzej spojrzeć na specyfikę funkcjonowania w rodzinach patchworkowych. Granice systemu są ważnym kryterium, które pozwala określić tożsamość systemu w czasie i przestrzeni (Radochoński, 1984). Radochoński pisze, że wyznaczają one „powierzchnię stykania się systemu zarówno ze środowiskiem zewnętrznym, jak i jego własnymi podsystemami” (1984, s. 28). Jak możemy zauważyć, granice występują równolegle między systemami społecznymi i między podsystemami w rodzinie. W rodzinie określają one tożsamość i są wyznacznikiem przepływu informacji, uczuć i emocji. Decydują jednocześnie o tym, kto i w jaki sposób jest członkiem systemu.

Model traktujący rodzinę jako system pozwala wskazać granice zewnętrzne rodziny patchworkowej, czyli skonkretyzować, kto należy do rodziny, i określić granice wewnętrzne, czyli te, które decydują m.in. o panujących w niej zasadach i hierarchii. Perspektywa systemowa pomaga również „wyjaśnić trudności, których doświadczają członkowie poszczególnych podsystemów: partnerskiego, podsystemu rodzeństwa, diady dorosły–dziecko, a także analizować procesy triangulacji i doświadczane w związku z nimi konflikty lojalności, także z uwzględnieniem rodzin pochodzenia” (Lewandowska-Walter, 2014, s. 309).

W rodzinie patchworkowej granice systemu, w porównaniu do granic w innych typach rodzin, są często niejasne i bardziej przepuszczalne. Dzieci mieszkają tylko

z jednym biologicznym rodzicem. Pomimo tego, że rodzic żyjący poza rodziną często nadal partycypuje w opiece nad dzieckiem, to większość działań opiekuńczych i wychowawczych spoczywa na tym rodzicu, który zajmuje się nim na co dzień. Zdaniem Walęckiej-Matyja (2009) skutkiem tego może być brak wspólnego autorytetu rodzicielskiego.

Niejasność granic systemu rodziny patchworkowej wynika także z faktu, że dziecko żyje w więcej niż jednej wspólnocie rodzinnej i może mieć dwie pary rodziców (matkę, ojca, macochę i ojczyma). Pojawiające się różnice zdań dotyczące tego, kto może być członkiem rodziny, utrudniają jednoznaczne określenie przynależności do tego systemu (Kluzowa, Klusz i Slany, 2000). Nie można tego zdefiniować ani na podstawie więzów biologicznych, ani regulacji prawnych czy miejsca zamieszkania. Brak wspólnych historii – a zdaniem Catwright (2005), szczególnie wynikający z życia w dwóch systemach brak wspólnych zwyczajów, symboli i doświadczeń – dodatkowo utrudnia konsolidację granic.

Brak akceptacji rozpadu granic poprzedniej rodziny opóźnia ustalenie granic nowego systemu, utrudnia proces komunikacji między byłymi małżonkami i wpływa na jakość kontaktów dziecka z rodzicem, który odszedł. Wprawdzie fizyczny charakter domu pozwala na ustalenie owych granic, jednak granice psychiczne ulegają zmianom, które wpływają zarówno na dziecko i na rodzica pozostającego w rodzinnym układzie (Kwak, 2001).

Pojęcie „lojalności rodzinnej”, rozumianej jako bycie uczciwym, darzenie się zaufaniem i respektowanie zobowiązań wobec członków rodziny, wprowadził Ivan Boszormenyi-Nagy (1987). Jak pisze Lewandowska-Walter, „Źródłem trudności w budowaniu funkcjonalnej rodziny zrekonstruowanej jest złożona sieć lojalności, wynikających z relacji rodzinnych pochodzących z przeszłości i teraźniejszości” (2014, s. 309). Konflikt lojalności zazwyczaj przejawia się w trudnościach z wyrażaniem uczuć i trudnościach w kontakcie emocjonalnym „[...] dziecka lub dorosłego z osobą ze zrekonstruowanego systemu wobec więzi z członkami rodziny pierwotnej” (2014, s. 310).

W rodzinach patchworkowych konflikt lojalności dotyczy zarówno dzieci, jak i dorosłych. W przypadku dziecka jest on związany z potrzebą bycia lojalnym wobec rodzica biologicznego z jednoczesnym zahamowaniem ujawniania uczuć wobec drugiego rodzica i wobec jego partnera (Jundziłł, 2000). W sytuacji dorosłego, który wszedł w nowy związek, konflikt dotyczy lojalności wobec dziecka przy równoczesnym poczuciu lojalności wobec nowego partnera i jego dzieci. Jeśli dorosły nie zakończył emocjonalnie pierwszego związku, może pojawić się również konflikt względem obecnego i poprzedniego partnera. Konflikt lojalności w rodzinie patchworkowej może dotyczyć również triad mąż–żona–rodzice męża i mąż–żona–rodzice żony (Visher i Visher, 1988; Lewandowska-Walter, 2014).

Konflikt lojalności zazwyczaj wiąże się z poczuciem winy i zdrady wobec pozostałych członków systemu. Przyczynia się m.in. do trudności związanych z regulacją kontaktów z dzieckiem i do braku akceptacji dla nowych osób, które wchodzą do systemu. Może być nie tylko źródłem napięć, lecz również przeszkodą w procesie rekonstrukcji rodziny.

Ważnym i jednym z podstawowych pojęć ogólnej teorii systemów jest homeostaza. Jak pisze Radochoński:

[...] homeostaza możliwa jest poprzez zastosowanie informacji dochodzących z otoczenia zewnętrznego, sygnalizującej określoną zmianę jaka w nim zaszła i uruchamiającej mechanizm sprzężenia zwrotnego. Dzięki istnieniu w danym systemie /np. organizmie/ mechanizmów samoregulujących, które dostosowują warunki wewnętrzne do zaszłych zmian, homeostaza może być zachowana (1984, s. 29).

Stan homeostazy jest utrzymany, ponieważ system opiera się zewnętrznym naciskom z otoczenia (Drożdżowicz, 1994, s. 15).

W przypadku rodziny homeostaza to „wewnętrzne, stale trwające, podtrzymujące, dynamiczne interaktywne procesy, które przebiegają w rodzinie i pomagają utrzymać w niej wewnętrzną równowagę” (Goldenberg i Goldenberg, 2006, s. 82). Inaczej mówiąc, jeśli dojdzie do zaburzeń, rodzina będzie dążyła do przywrócenia stabilności.

Z homeostazą związane jest pojęcie morfogenezy, która, w przeciwieństwie do homeostazy, opiera się na mechanizmach zapewniających rozwój i zmianę (Radochoński, 1994). Zdaniem Lucyny Drożdżowicz

Antycypacja zmiany morfogenetycznej może wywołać niepokój poszczególnych członków rodziny, a więc też tendencję do utrzymania *status quo* systemu. W tym kontekście tzw. objawowe zachowanie kogoś z rodziny można traktować jako próbę zahamowania czy wręcz uniemożliwienia zmiany. Dopóki rodzina nie uzyska dostatecznego komfortu pozwalającego jej na rozwój, objawowe zachowanie będzie spełniało rolę homeostatyczną. Może ono przybierać różne formy: od nieskomplikowanych problemów wychowawczych, aż do zaburzeń psychosomatycznych czy chorób psychicznych (1994, s. 16).

Złożoność i specyfika rodzin patchworkowych wiąże się z trudnościami w utrzymaniu homeostazy. Zdarza się, że zmiany w jej składzie osobowym wprowadzają niepokój u pozostałych członków systemu oraz przekładają się na problemy natury emocjonalnej i wychowawczej.

2. ANNA – ANALIZA NARRACJI

W tej części artykułu, którego celem jest ukazanie rodzin patchworkowych jako systemu, posłużę się analizą narracji Anny (imię przypisane). Postaram się również na podstawie jej przykładu odpowiedzieć na pytania badawcze postawione na początku artykułu (Jakie są doświadczenia kobiety pełniącej rolę macochy w rodzinie patchworkowej? Jak wyglądają relacje w tej rodzinie? Jak wygląda sytuacja związana z całościowością systemu rodziny patchworkowej, podsystemami, granicami i homeostazą w badanym przypadku?). Badanie przeprowadzono w podejściu idiograficznym i jakościowej strategii badań. W artykule przedstawiono wyniki analizy danych zastanych, czyli treści zamieszczonych na forum internetowym przez Annę, która pełni w rodzinie patchworkowej rolę macochy. Zachowano oryginalną formę wypowiedzi badanej.

Należy zaznaczyć, że w niniejszym opracowaniu zamieszczono tylko fragment analizy treści internetowych postów badanej macochy. Pogłębiony materiał przedstawiam w rozprawie doktorskiej pt. „Autorytet rodzicielski w rodzinach patchworkowych na podstawie internetowych postów kobiet pełniących rolę macochy”. W ramach zrealizowanych badań została przeprowadzona analiza źródeł tekstowych – wpisów zamieszczonych na forach internetowych. Dobór próby miał charakter celowy, a pod uwagę zostały wzięte posty kobiet, które żyją w związkach formalnych (po ślubie cywilnym i/lub kościelnym), a ich mąż ma dziecko/dzieci z poprzedniego małżeństwa/związku. Analiza przebiegała kilkustopniowo: wybór materiału badawczego, wielokrotna lektura tekstów, tworzenie klucza kategoryzacyjnego, definiowanie kategorii w kluczu, wyodrębnianie cytatów. W pracy uwzględniłam analizę formalną (analiza powierzchniowej strony języka, analiza frekwencji związków między tematami, analiza autokomentarzy, analiza związków znaczeniowych) i nieformalną (jakościowy opis zebranego materiału).

Anna od 6 lat jest żoną rozwodnika, który ma dwie córki z poprzedniego związku i dla których ona jest macochą. Kobieta pisze, że dzieci męża poznała, gdy miały 3 i 6 lat. W chwili rozpoczęcia narracji dziewczynki miały 10 i 13 lat. Para ma pięcioletniego syna. Członkami tej rodziny jest także matka biologiczna dziewczynek i ich babcia ze strony matki. Brak informacji dotyczących tego, czy macocha przed zawarciem związku małżeńskiego była panną, rozwódką czy wdową.

Z wypowiedzi Anny można wnioskować, że jej relacje z mężem są neutralne, przechodzą od bliskości w obojętność, od miłości do jej braku. Macocha jest rozczarowana małżeństwem, w związku czuje się samotna, często pisze, że zostaje z dzieckiem sama. Artykulacją tego może być następujący wpis: *Rzeczywiście mój M. bardziej w tym naszym małżeństwie się realizuje. Częściej rusza się z domu, jeździ służbowo, nawet zrobił studia podyplomowe. Ja głównie siedzę w domu. A do moich ambicji i marzeń zawsze jest nastawiony sceptycznie.*

Z jej narracji wynika także, że sytuację pogorszył awans męża i jego przeprowadzka do innego miasta. Kobieta pisze: *Teraz mąż pracuje w innym mieście i przyjeżdża do nas na weekendy (czasem przez pracę nie wszystkie). Jaka głupia byłam, że się na to zgodziłam! (on tak bardzo chciał awansować i więcej zarabiać, mówił, że to dla nas...) Jakim trzeba być człowiekiem, żeby czegoś takiego chcieć, gdy ma się dwie rodziny.*

Formułując wnioski dotyczące relacji (zwłaszcza z mężem) należy wziąć pod uwagę, że w w czasie 4 lat (okres publikowania przez macochę postów na forum) uległy one transformacji. Początkowe, choć świadczyły o braku zaangażowania męża w życie rodzinne, były raczej związane z trudnościami tworzenia nowego związku, problemami rodzicielstwa i poczuciem osamotnienia z uwagi na wejście Anny w nową rolę – matki. Z kolei z ostatnich postów jasno wynika, że sytuacja uległa pogorszeniu. Kobieta pisze m.in.: *Jestem ciągle sama z synem i pracuję na 1,5 etatu. Wysłałam przecież za mąż nie po to, by być samotną... [...] To wszystko przez lata i powoli zmieniło mój stosunek do M. Myślę, że go już nie kocham. Za bardzo się rozczarowałam. Kiedy to czytam, to aż nie wierzę, że to tak jakoś żalownie wygląda.*

Relacja macochy z byłą żoną jej męża i jego byłą teściową jest od samego początku negatywnie nacechowana. Anna w narracji zwraca uwagę na to, że nie ona była przyczyną rozpadu pierwszego małżeństwa jej męża. Z relacjami tymi wiąże się duży niepokój macochy, a z jej wypowiedzi wynika, że kobiety są do niej wrogo nastawione. Świadczyć może o tym następujący wpis: *Ex mnie nienawidzi (choć nie byłam powodem rozpadu małżeństwa) i robi dużo, aby nam uprzykrzyć życie. Na szczęście, mieszka 400 km od nas, bo gdyby w jednym mieście, to chyba by już zniszczyła nasze małżeństwo. Matka Ex dokłada jeszcze swoje. Dzieci są nastawiane przeciw ojcu, uczone pogardy do niego, a ja to już jestem najgorsza, kochanka skubiąca z alimentów. Pół roku temu matka Ex napisała kartę pocztową na adres mojej pracy, a w niej różne szkalujące mnie rzeczy. Kartka kończyła się słowami: ZBRODNIA I KARA.*

Trudno na podstawie wypowiedzi jedynie Anny określić, co jest przyczyną aż takiej niechęci kobiet do badanej. Z analizy formalnej wynika jednak, że postępowanie byłej partnerki męża i jego byłej teściowej wpływa na zachowanie dzieci. Zdaniem Anny dziewczynki są nastawiane przez matkę i babcie przeciwko ojcu i jego drugiej żonie (macosze). Być może wynika to z nieumiejętności pogodzenia się z nową sytuacją, a także z brakiem określenia sztywnych granic podsystemów, czyli m.in. ustalenia hierarchii i zasad panujących w rodzinie (por. Radochoński, 1984, s. 28). Można wnioskować, że wpływ na relacje w rodzinie mają także sprawy finansowe, głównie alimenty. W narracji macochy pojawiają się opisy, w których kobiety obarczają ją winą za finanse męża i jego zobowiązania wobec córek, zarówno alimentacyjne, jak i opiekuńczo-wychowawcze.

Analiza materiału pozwala stwierdzić, że relacje Anny z pasierbicami (podobnie jak w przypadku jej relacji z mężem) uległy zmianie. Kobieta pisze: *Kiedyś miałam relacje z pasierbicami dobre, potem takie sobie, a teraz nie mam wcale. Pasierbice mieszkają daleko, ale jestem pewna, że gdyby mieszały z nami w jednym mieście, moje małżeństwo byłoby już historią.*

Pierwsze wpisy odnoszące się do przeszłości, czyli początkowego etapu tworzenia rodziny patchworkowej, wskazują, że relacje macochy z dziećmi były przyjazne. Być może ważny był tutaj wiek dziewczynek (3 i 6 lat).

Anna w wielu wpisach jasno komunikuje, że za zmianę zachowania dzieci są odpowiedzialne ich matka i babcia. Momentem przełomowym (zdaniem macochy) były wakacje, po których pasierbice zmieniły do niej swój stosunek, a czego przyczyną były manipulacje ich matki: *U nas było dobrze, dziewczynki były przyjazne i nawet się przytulały do mnie, bawiły. A po takich jednych miłych wakacjach córki wykrzyczały ojcu przez telefon: „A ona (czyli ja) ma celulit i zmarszczki!!!”. Potem już regularnie były nastawiane przeciw mnie, chociaż nie uważam, abym zrobiła coś złego.*

Napięte i konfliktowe relacje członków systemu przyczyniają się do trudności związanych z jego prawidłowym funkcjonowaniem. Nawiązując do założeń Ogólnej Teorii Systemowej, możemy wnioskować, że dzieci odczuwają względem matki konflikt lojalności (por. Lewandowska-Walter, 2014, s. 309). Konflikt ten mógł przyczynić się do negatywnych zachowań dzieci w diadzie pasierbice–macocha. Wydaje się, że sytuację w analizowanej rodzinie komplikuje także nieostrość granic badanego systemu. Większość działań opiekuńczo-wychowawczych spoczywa na matce biologicznej dziewczynek, które z nią mieszkają. Nie powinno więc dziwić, że brak jasnych granic w połączeniu z konfliktem lojalności jest przyczyną zachowań uznawanych przez macochę za problematyczne w codziennych kontaktach z pasierbicami.

Dokonując syntezy wiadomości uzyskanych podczas analizy materiału, warto także posłużyć się sposobem interpretacji według Trzebińskiego (2002). Uwzględniając podział na proaktywne i defensywne konstruowanie autonarracji, można przyjąć, że narracja Anny ma charakter defensywny. Wynika z niej, że bieg zdarzeń i kłopoty są skutkiem intencji głównej bohaterki narracji, którą jest Ex, czyli była żona męża badanej. Pozostałe postacie tej historii to: pasierbice, mąż macochy, macocha, była teściowa jej męża i wspólne dziecko macochy i jej męża.

Z wypowiedzi Anny można domniemywać, że intencją głównej bohaterki jest osłabienie relacji córek z byłym mężem. Macocha wraca do tego w wielu postach, np. w następującym: *Ale ich matka żywi się tą nienawiścią, walką, dowałaniem bytemu i chce tkwić w roli ofiary. A dzieci są poddawane takiemu praniu mózgu przez matkę i babkę, że w czasie wizyt u nich lub u nas nie da się tego zmienić i wychować ich inaczej. Codziennie słyszą, że ich ojciec to dureń, idiota, grzesznik, kobieciarz i żałuje im pieniędzy, a sam żyje nie wiadomo w jakim luksusie.*

Można wnioskować, że intencja byłej żony jest sukcesywnie realizowana, a jej działania nie pozostają bez wpływu na zachowania dzieci. Dziewczynki są nieprzychylnie nastawione zarówno do własnego ojca, jak i jego obecnej żony. Komplikacją dla bohaterki narracji w realizacji jej intencji i planów jest zachowanie ojca dzieci, który pomimo trudności stara się utrzymać z nimi dobre i przyjazne relacje przy jednoczesnym unikaniu konfrontacji z ich matką. Opierając się na analizie narracji macochy, można jednak sformułować wniosek, że pomimo komplikacji matka dziewczynek wytrwale dąży do celu. Przynosi to oczekiwany dla niej skutek, czyli osłabienie relacji ojca z dziećmi.

Trudno jednoznacznie wskazać na uwarunkowania i szanse na przezwyciężenie trudności i realizację intencji. Można wnioskować, że wsparciem w realizacji intencji byłej żony męża macochy są działania jej matki, czyli babci dziewczynek. Anna pisze, że kobiety działają w porozumieniu, a ich wspólna strategia postępowania może umacniać w dzieciach poczucie, że lekceważące i chłodne zachowanie w stosunku do ojca dziewczynek i do badanej macochy nie jest niczym nagannym.

Podsumowując, można stwierdzić, że badany system rodziny patchworkowej, w której Anna pełni rolę macochy, jest odzwierciedleniem teorii zaprezentowanej w pierwszej części artykułu. Przedstawione fragmenty są jedynie niewielkim wycinkiem rzeczywistości, w jakiej funkcjonuje kobieta. Przypuszczalnie relacje w jej rodzinie są trudne, a nawet konfliktowe. Kobieta wydaje się być niezadowolona z jakości relacji łączącej ją z mężem. Z kolei niepokładana relacja z byłą żoną jej męża i jego byłą teściową przekłada się na trudności w nawiązaniu i utrzymaniu na dobrym poziomie więzi z pasierbicami.

Badana w swojej narracji opisuje rodzinę patchworkową jako system, którego całościowość uległa kilku zmianom. Pierwszym etapem był rozpad byłej rodziny obecnego męża badanej i założenie przez niego nowej rodziny. Do systemu dołączyła Anna, a kolejne poszerzenie nastąpiło w momencie pojawienia się na świecie ich dziecka. W związku z tym zwiększyła się także liczba podsystemów. Możemy zauważyć, że w rodzinie Anny pojawia się także problem jasności granic systemu i poczucia lojalności pasierbic względem matki biologicznej. Wszystko to utrudnia zarówno scalenie systemu, jak i harmonijne w nim funkcjonowanie dorosłych i dzieci.

*

Rodzina patchworkowa jest systemem, który mierzy się z wieloma trudnościami wynikającymi m.in. z poszerzenia się systemu, tworzenia się nowych podsystemów, niejasności granic czy zaburzenia homeostazy. Warto jednak podkreślić, że

Podstawą stabilności rodziny jest w rzeczywistości zmiana. Innymi słowy, dopóki rodzina jest funkcjonalna, dopóty może zachować wystarczającą regularność i równowagę, aby utrzymać poczucie przystosowania, ładu, ciągłości. Jednocześnie musi w delikatny sposób sprzyjać zmianom i rozwojowi członków oraz rodziny jako całości (Goldenberg i Goldenberg, 2006, s. 85).

Dobrze funkcjonujący system rodzinny będzie zarówno odporny i zdolny do wypracowania zmiany bez konieczności rezygnacji ze stabilizacji.

Zaprezentowana analiza doświadczeń Anny jest tylko jednym z przykładów tego, w jaki sposób może funkcjonować system rodziny patchworkowej. Przedstawienie szerszej perspektywy funkcjonowania tego typu rodzin wymaga pogłębionych badań.

BIBLIOGRAFIA

- BERTALANFFY, L. (1984). *General system theory: Foundations, development, applications*. New York: George Braziller.
- BOSZORMENYI-NAGY, I. (1987). *Foundations of contextual therapy: Collected papers of Ivan Boszormenyi-Nagy*. New York: Brunner/Mazel.
- BRAUN-GALKOWSKA, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- CATWRIGHT, C. (2005). Stepfamily living and parent-child relationships: An exploratory investigation. *Journal of Family Studies*, 11(2), 267–283. <https://doi.org/10.5172/jfs.327.11.2.267>
- DE BARBARO, B. (red.) (1994). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- DROŹDŻOWICZ, L. (1994). Ogólna teoria systemów. W: B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny* (s. 9–18). Kraków: Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GOLDENBERG, H., i GOLDENBERG, I. (2006). *Terapia rodzin* (Tłum. M. Łuczak, M. Młynarz, K. Siemieniuk). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- JANICKA, I., i LIBERSKA, H. (2014). *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- JÓZEFIK, B. (2003). Rozwój myślenia systemowego a terapia rodzin. W: L. Górniak, i B. Józefik (red.), *Ewolucja myślenia systemowego w terapii rodzin. Od metafory cybernetycznej do dialogu i narracji* (s. 19–31), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- JUNDZIŁ, E. (2000). *Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- KLUZOWA, K., KUSZ, F., i SLANY, K. (1991). *Małżeństwo powtórne w Polsce: typy, przyczyny powstania, funkcjonowanie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KWAK, A. (2001). Alternatywne formy życia rodzinnego w świecie współczesnym. Diagnostyka i prognoza. W: M. Ziółkowski (red.), *Ludzie przełomu tysiąclecia a cywilizacja przyszłości*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- KWAK, A. (2005) *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- LEWANDOWSKA-WALTER, A. (2014). Rodzina zrekonstruowana. W: I. Janicka, i H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 305–329). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- OPOZDA, D. (2012). *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- RADOCHOŃSKI, M. (1984). *Psychoterapia rodzinna w ujęciu systemowym*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- ROSTOWSKI, J. (2003). Style przywiązania a kształtowanie się związków interpersonalnych w rodzinie. W: I. Janicka, i T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny* (s.19–31). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- SAGAN, J. (2021). *Jakość relacji partnerów tworzących rodziny zrekonstruowane a style przywiązania i inteligencja emocjonalna partnerów*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/357974759_Jakosc_relacji_partnerow_w_rodzinach_zrekonstruowanych
- SIKORSKA, M. (2009). *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- STEPULAK, M. (2007). Relacyjność systemu rodzinnego. *Roczniki Teologiczne*, 54(10), 93–118.
- SZLENDAK, T. (2011). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- TRZEBIŃSKI, J. (red.) (2002). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- VISHER, E. B., i VISHER J. S. (1988). *Old loyalites, new ties. Therapeutic strategies with stepfamilies*. New York: Brunner/Mazel.
- WAŁĘCKA-MATYJA, K. (2009). *Zachowania społeczne młodzieży a uwarunkowania rodzinne i osobowościowe*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

RODZINA PATCHWORKOWA JAKO SYSTEM – EGZEMPLIFIKACJA PROBLEMU

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie funkcjonowania rodzin patchworkowych jako systemu. W artykule odwołano się do ogólnej teorii systemów i w tym ujęciu przedstawiono zagadnienia związane z funkcjonowaniem tego typu rodzin. Zaprezentowano częściowe wyniki badań, które przeprowadzono w strategii jakościowej, a na podstawie danych publikowanych na forum internetowym dokonano analizy narracji kobiet pełniących rolę macochy. Na potrzeby niniejszej pracy wybrano jeden przypadek i starano się odpowiedzieć na pytania dotyczące tego, jakie są doświadczenia kobiety pełniącej rolę macochy w rodzinie patchworkowej oraz jak wyglądają relacje w tej rodzinie, a w konsekwencji, jak wygląda sytuacja związana z całościowością systemu rodziny patchworkowej, podsystemami, granicami i homeostazą w badanym przypadku. Jako egzemplifikację i przykład funkcjonowania systemu rodziny patchworkowej zaprezentowano analizę narracji macochy. W artykule są poruszane następujące aspekty rodziny patchworkowej jako systemu: całościowość, podsystemy, granice systemu i homeostaza. Przedstawiono także fragment analizy narracji macochy Anny i dokonano próby syntezy doświadczeń badanej w odniesieniu do ogólnej teorii systemów.

Słowa kluczowe: ogólna teoria systemów; rodzina patchworkowa

THE PATCHWORK FAMILY AS A SYSTEM: A CASE STUDY

SUMMARY

This article aims to show the functioning of the patchwork family as a system, referring to the general systems theory, and uses this approach to present issues related to the functioning of this type of family. Partial results of research conducted in a qualitative strategy are presented, and based on data published on an online forum, the narratives of women acting as stepmothers are analysed. For this purpose, one case was selected to answer questions about the experiences of a woman playing the role of a stepmother in a patchwork family. What are the relationships in this family? What about the overall system of the patchwork family, subsystems, boundaries and homeostasis in the case at hand? As an exemplification and example of the functioning of the patchwork family system, an analysis of the narrative of Anna's stepmother is presented.

The article discusses the following issues in turn: the patchwork family as a system – overall, subsystems, system boundaries and homeostasis. A fragment of Anna's narrative is also analysed and an attempt is made to show her experiences synthetically in relation to the general systems theory.

Keywords: general systems theory; stepfamily